

Anmeldelser:

Peter Ferdinand og Peter Kuhlmann, Introduktion til den samfundsvidenskabelige teori og metode, 70 + II s., Samfundsfagsnyts Forlag, 1977.

Det foreliggende hæfte er, som det indirekte fremgår af forordet (p. 3), i første række skrevet med henblik på undervisningen i samfundsfag på gymnasieniveau. Det forekommer da nærliggende at antage, at dette sigte må have medført, at forfatterne - som begge er gymnasielærere i samfundsfag, udgået fra Københavns Universitet - ved udarbejdelsen af denne fremstilling har været nødt til at underkaste sig en række begrænsninger, specielt mht. fyldighed og abstraktionsniveau, som ikke i alle tilfælde kan have været lette at leve med, selv om forfatterne - påskønnelsesværdigt og i strid med ikke sjældent øvet praksis - afstår fra at føre dette forhold i marken som profylakse mod mulige indvendinger fra kritiske anmeldere eller andre fagfæller. Alligevel bør det nok have i tankerne, når fremstillingen skal vurderes og eventuelt sammenlignes med andre eksemplarer af slagsen.

Hæftet skal give en indføring i, hvad samfundsvidenskabelig, specielt politologisk, forskning er, og hvad det vil sige at drive samfundsvidenskabelig forskning. I overensstemmelse hermed gennemgås i syv korte kapitler - i den anførte rækkefølge - et antal politikdefinitioner fra Platon til Easton, tre videnskabsteoretiske retninger eller "skoler", analysens "dimensioner", "enheder" og "variable", forskellige typer af sociale forklaringer samt endelig typer af data, dataproblemer og dataindsamling.

Der præsenteres ikke nye eller selvstændige synspunkter på disse velkendte emner, og noget sådant prætenderes heller ikke. Kilden til de videnskabsteoretiske afsnit har tydeligvis i første række været Johansson m.fl.'s lille bog fra 1972.¹ Såvel tredelingen af videnskabsteoretiske skoler - dog med betegnelsen "kritisk teori" erstattet med "normativisme" - som en række synspunkter på de enkelte skoler kan genfindes i den foreliggende fremstilling. Kapitlerne om analysens dimensioner, enheder og variable står i dyb gæld til

---

1) Ingvar Johansson, Ragnvald Kalleberg, Sven-Eric Liedman, Positivism, marxism, kritisk teori, Stockholm, 1972.

Anmeldelser:

Peter Ferdinand og Peter Kuhlmann, Introduktion til den samfundsvidenskabelige teori og metode, 70 + II s., Samfundsfagsnyts Forlag, 1977.

Det foreliggende hæfte er, som det indirekte fremgår af forordet (p. 3), i første række skrevet med henblik på undervisningen i samfundsfag på gymnasieniveau. Det forekommer da nærliggende at antage, at dette sigte må have medført, at forfatterne - som begge er gymnasielærere i samfundsfag, udgået fra Københavns Universitet - ved udarbejdelsen af denne fremstilling har været nødt til at underkaste sig en række begrænsninger, specielt mht. fyldighed og abstraktionsniveau, som ikke i alle tilfælde kan have været lette at leve med, selv om forfatterne - påskønnelsesværdigt og i strid med ikke sjældent øvet praksis - afstår fra at føre dette forhold i marken som profylakse mod mulige indvendinger fra kritiske anmeldere eller andre fagfæller. Alligevel bør det nok have i tankerne, når fremstillingen skal vurderes og eventuelt sammenlignes med andre eksemplarer af slagsen.

Hæftet skal give en indføring i, hvad samfundsvidenskabelig, specielt politologisk, forskning er, og hvad det vil sige at drive samfundsvidenskabelig forskning. I overensstemmelse hermed gennemgås i syv korte kapitler - i den anførte rækkefølge - et antal politikdefinitioner fra Platon til Easton, tre videnskabsteoretiske retninger eller "skoler", analysens "dimensioner", "enheder" og "variable", forskellige typer af sociale forklaringer samt endelig typer af data, dataproblemer og dataindsamling.

Der præsenteres ikke nye eller selvstændige synspunkter på disse velkendte emner, og noget sådant prætenderes heller ikke. Kilden til de videnskabsteoretiske afsnit har tydeligvis i første række været Johansson m.fl.'s lille bog fra 1972.¹ Såvel tredelingen af videnskabsteoretiske skoler - dog med betegnelsen "kritisk teori" erstattet med "normativisme" - som en række synspunkter på de enkelte skoler kan genfindes i den foreliggende fremstilling. Kapitlerne om analysens dimensioner, enheder og variable står i dyb gæld til

---

1) Ingvar Johansson, Ragnvald Kalleberg, Sven-Eric Liedman, Positivism, marxism, kritisk teori, Stockholm, 1972.

Ottar Hellevik² (og igennem ham til Galtung),³ helt ned til illustrationsniveauet.

Fremstillingen har således i ikke ringe udstrækning rent kompilatorisk karakter, hvilket dog selvsagt ikke nødvendigvis behøver at være en mangel. Større navne inden for politologien har i øvrigt fået denne karakteristisk påhæftet deres ekskursion udi det videnskabsteoretisk-metodiske.

Det tilstræbte resultat synes stofmæssigt at være en slags mellemproportional mellem, hvad man kan få ud af Johansson m.fl. på den ene og Hellevik på den anden side: Lidt mere videnskabsteoretisk end Hellevik, en del mere metodisk-teknisk orienteret end Johansson m.fl. - hvilket man i princippet vel kun kan sympatisere med.

Givet det skitserede indhold må fremstillingens titel nok siges at være ualmindelig uheldigt valgt, specielt når man tager hæftets målgruppe og dennes forudsætninger i betragtning. Under læsningen vil den uforberedte opdage, at den samfundsvidenskabelige teori og metode, man forventer at blive introduceret til, er afløst af den ovennævnte trehed; at samfundsvidenskabelig teori er det samme som samfundsvidenskabelig videnskabsteori, hvilket heller ikke på forhånd er indlysende, almindelig sprogbrug taget i betragtning; og at det forbliver uafklaret, hvad forfatterne forstår ved metode, og hvordan metode forholder sig til, f.eks., forskningsteknik, et begreb, der også bruges i fremstillingen uden nærmere redegørelse for dets indhold.

Hvis jeg må have lov til at fyre en lille uartighed af, som det vist hedder i Politicas anmeldersprog, vil jeg også bekende, at jeg ikke bryder mig om den illustration, man har valgt at pryde hæftets forside med. Den viser et mylder af hoveder og ansigter, overtrykt med noget, der ligner et mislykket forsøg på at opstille en Blalock-model. Marx' hoved kan let nok skelnes i vrimlen, som det hæver sig over i ensom majestæt; en karrikatur nederst i venstre hjørne skal muligvis forestille Weber. Symbolikken er forhåbentlig lige så utilsigtet som uheldig.

Forfatterne har både en veldefineret disposition og et klart

---

2) Ottar Hellevik, Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap, Oslo, 1971.

3) Johan Galtung, Theory and Methods of Social Research, Oslo, 1967.

formuleret videnskabsbillede som ledetråde i fremstillingen. Om dispositionen siges (p. 2), at den er styret af "... et ønske om gradvist at gå fra det generelle, abstrakte niveau til det mere konkrete niveau i den samfundsvidenskabelige analyse", hvilket jeg opfatter som et forsøg på at komme væk fra den "logiske kronologis" udtrådte stier.

Fremstillingens "Leitmotiv" - forfatterernes opfattelse af den videnskabelige proces - formuleres således (p. 3):

"Gennemgående har det været af betydning for os at påvise, at den videnskabsteoretiske synsvinkel, de anvendte teorier og modeller samt metoder ikke kan ses isoleret i forhold til hinanden, men må anskues som værende i interaktion med hinanden. Således ses den valgte videnskabsteoretiske synsvinkel at være afgørende for, hvilke teorier og analysemetoder, forskeren vælger, således påvises det, at den valgte teori eller model bestemmer valget af analysemetode, og således fremhæves det, at den valgte analysemetode endog kan bestemme den samfundsvidenskabelige analyses resultater". (Mine fremh.).

Som det centrale i dette voluntaristiske videnskabsbillede fremhæves her en kæde af valg - eller, om man vil, en kæde af værdidomme, for den, der siger "valg", siger dermed samtidig "vurderinger". Tilsyneladende ligger denne opfattelse af den videnskabelige proces tæt nok op ad "den gamle Myrdal" til, at en veldresseret værdirelativist kan nikke genkendende til den.

Der kan principielt ikke indvendes noget mod den bærende idé i forfatterernes måde at disponere stoffet på. Den tillader dem at styre uden om en række af de fremstillingsmæssige - og dermed pædagogiske - vanskeligheder, den "logiske kronologi" erfaringsmæssigt kan føre ud i. Nogle pudsigheder i kapitlernes rækkefølge, deres relative omfang samt fremstillingens afgrænsning bliver det nu alligevel til. Hvorfor behandles f.eks. emnet "politikdefinitioner" før "videnskabsteoretiske synspunkter"? Er det virkelig forfatterernes opfattelse, at valg af politikdefinition ligger på et mere abstrakt plan end valget af epistemologisk ståsted? Er det en rimelig anvendelse af det forhåndenværende sidetal at give kapitlet det omfang, det har fået - 6 sider ud af 70 er temmelig mange! - når det dog åbenbart ikke (kan?) relateres til noget af det efterfølgende stof overhovedet? Er der grund til at gøre så meget ud af visse klassikeres, f.eks. Bodins, politikdefinitioner, som præsenteres komplet med illustration, når det dog må stå klart,

at hans og flere andres politikdefinitioner ikke rigtig har nogen berøringsflade med de epistemologiske synspunkter og metodiske overvejelser, der præsenteres senerehen? Og hvorfor bryder fremstillingen af ved dataindsamlingen? Er denne samfundsvidenskabelig metodes yderste forpost?

Den ene røde tråd i fremstillingen opviser altså nogle brist. Vender vi os til den anden, nemlig det videnskabsbillede, der tegnes i indledningen, og som skal konkretiseres og udfyldes i selve fremstillingen, melder der sig efter læsningen af hæftet mindst to indvendinger.

Den første går i al banalitet ud på, at det gennemgående ikke er lykkedes for forfatterne at gøre det gode, de vil. Den logiske sammenhæng i forskningsprocessen, startende med valg af videnskabs-teoretisk synsvinkel og nedefter til "det mere konkrete niveau i analysen", som skulle "ses", "påvises" og "fremhæves", forbliver hele fremstillingen igennem i høj grad et postulat, som vel gentages (f.eks. p. 11, p. 57), men så langt fra "påvises" eller blot demonstreres overbevisende. Tværtimod synes jeg, at det sine steder ufrivilligt dementeres nok så eftertrykkeligt, jfr. nedenfor. Dette leder over til den anden betænkelighed, som retter sig mod forfatterens videnskabsbillede som sådant: Er deres voluntaristiske opfattelse af forskningsprocessen overhovedet holdbar i den relativt unuancerede form, hvori den fremsættes, eller mangler den nogle for forståelsen af (samfunds)videnskab afgørende aspekter? Skyldes forfatterens vanskeligheder med at fastholde og uddybe deres selvvalgte "Leitmotiv" måske, at opgaven ikke kunne løses tilfredsstillende, fordi den fra første færd var formuleret ud fra en fundamental skævhed og ensidighed i måden at nærme sig forståelsen af den videnskabelige proces på?

Enhver fremstilling af videnskab og videnskabelig metode befinder sig nødvendigvis i et spændingsfelt mellem det normative og det deskriptive, eller, med en lille drejning af problemstillingen, mellem en rent logisk-filosofisk og en rent sociologisk synsvinkel på den aktivitet, der kaldes videnskab. Man kan ikke sige, at den ene synsvinkel er mere legitim end den anden; begge aspekter behøves til en forståelse af, hvordan videnskab dyrkes, og hvorfor den dyrkes på netop denne måde, og naturligvis også, når en sådan forståelse skal bibringes relativt forudsætningsløse gymna-

sieelever. Dominerer den logisk-filosofiske analyse, vil fremstillingen have svært ved at beskrive og forklare, hvordan videnskab faktisk drives i det daglige inden for "the scientific community". Det er i denne forbindelse tankevækkende, at ikke mindst nogle videnskabsteoretiske systemers vanskeligheder med at gøre rede for den faktisk stedfundne udvikling i videnskaben har været en spore for visse videnskabsteoretikere, f.eks. Popper og Kuhn.

For at tage en illustration lidt uden for bogens indhold: Det er ikke særlig relevant hverken for den aktive videnskabsmand eller for den, der skal introduceres til videnskabelig metode, at få at vide af videnskabsteoretikeren, at en omhyggelig logisk-filosofisk analyse har afsløret, at det endnu langt fra kan betragtes som klarlagt, hvad der menes, eller hvad vi mener, eller om der overhovedet menes noget fornuftigt, når vi bruger glosen "sand" eller "sandhed". Forholdet er her jo det, at videnskabsteoretikeren har overset, at vi ganske uanfægtet bruger sandhedsbegrebet som noget helt centralt i videnskaben, og at det synes at fungere godt nok i de fleste sammenhænge - hvad det altså, logisk set, ikke burde. Når det rejser problemer, sker det i ekstrem-situationer, det være sig i videnskabens grænseområder eller i paradigmekonfrontationer.

Jeg vil vove at påstå, at det for mange af de logiske principper, videnskabsteoretikeren kan finde på at underfore videnskabsprocessen med, og herunder også for det Myrdal'ske teorem om forskningsprocessens universelle afhængighed af forskerens vurderinger, som forfatterne har taget op på en lovlig firkantet måde, forholder sig sådan, at de uanset deres principielle gyldighed kun er fuldtud relevante til forståelse af videnskabelige ekstrem-situationer, hvor den normale videnskabsdyrkelse er brudt mere eller mindre sammen, - eller i forbindelse med de "modelforskningsprocesser", som synes at ligge til grund for mange videnskabsteoretiske overvejelser, og som ikke ligner "virkelige" forskningsprocesser ret meget, fordi hele det aspekt, jeg ovenfor har kaldt det sociologiske, er skåret bort - men at de bidrager meget lidt til forståelse af, hvordan videnskab rent faktisk drives i det daglige. At fortælle, at samfundsforskerens valg af analysemetode eller af data er bestemt af hans videnskabsteoretiske ståsted, vil i mange tilfælde være principielt lige så korrekt og praktisk lige så irrelevant for forståelsen af, hvad han foretager sig, som at

fortælle om en fysiker, der arbejder inden for klassisk mekanik, at hans målinger er underlagt den Heisenberg'ske usikkerhedsrelation.

Udfaldet af og sammenhængen imellem de forskellige valgsituationer i en forskningsproces må således betragtes langt mere nuanceret, fordi de er af langt mere kompliceret karakter og langt mere "sløret" end forfatterens voluntaristiske videnskabsbillede giver indtryk af. Ofte vil der i en konkret forskningsproces slet ikke foreligge valgsituationer dér, hvor de ifølge den logiske analyse skulle optræde, det være sig fordi praktiske hensyn indsnævrer mulighederne til én eneste farbar vej, eller fordi valget på forhånd er afgjort gennem konsensus i "the scientific community". Når det ikke lykkes forfatterne at demonstrere den logiske sammenhæng ned igennem forskningsprocessen fra valg af videnskabsteoretisk synsvinkel til forskningens resultat, de har sat sig som mål at påpege, skyldes det nok i første række, at denne målsætning alt for ensidigt er baseret på en logisk-filosofisk tilgang til videnskab, som har svært ved at indfange alle til forståelse af videnskabsprocessen nødvendige aspekter, og som derfor er svær at belægge med eksempler fra videnskabelig praksis.

En portion pragmatisme som den, der erhverves gennem praktisk gerning, ville have været en gavnlig antidosis mod de logiske principers prædominans i forfatterens videnskabsbillede. Ansatser hertil findes forskellige steder i fremstillingen, f.eks. p. 57, men de er ikke stærke nok til at anvise de filosofisk-logiske betragtninger deres rette plads i forståelsen af videnskab, en placering, som C.F. von Weizsäcker⁴ meget rammende har angivet ved sit dictum, at filosofien

"... stellt diejenigen Fragen, die nicht gestellt zu haben die Erfolgsbedingung des wissenschaftlichen Verfahrens war".

Ud fra den opfattelse, at den foreliggende fremstillings hovedsigte er at bibringe gymnasieelever en forståelse af, hvad det vil sige at drive samfundsvidenskab, må det siges at være en beklagelig mangel, at det ikke er lykkedes for forfatterne at tegne et mere praksisnært billede af den samfundsvidenskabelige forskningsproces end det, der optræder i deres "Leitmotiv". At det så i selve

---

4) Carl Friedrich von Weizsäcker, Deutlichkeit, München, 1978, p. 167.

fremstillingen ikke lykkes for dem at udfylde og belægge det indledningsvis opstillede videnskabsbillede, forbliver en lidt fattig trøst.

Forfatterne har udfoldet store bestræbelser for at præsentere stoffet på en tilgængelig måde, og deres pædagogiske erfaring fornægter sig ikke. Herom vidner allerede den udstrakt anvendelse af illustrationer. De forskellige synspunkter søges gennemgående refereret sobert og uden polemik, selv om man nok kan fornemme, hvor forfatterens sympatier ligger - og specielt, hvor man ikke skal søge dem. Naturligvis kan man stedvis være uenig i den måde, hvorpå synspunkterne fremlægges og den vægt, der bliver dem til del. Jeg finder det således forbavsende, at der af de 4½ sider, der i hæftet er brugt på en gennemgang af "positivismen", er afsat hele 7 linier til Popper, som dog mere end nogen anden kan betegnes som de ikke-marxistiske og ikke-normativistiske samfundsforskeres videnskabsteoretiske samlingsmærke. (Ud fra det samme kriterium - betydningen for forståelsen af, hvordan samfundsvidenskab drives - kan jeg bedre affinde mig med den parentetiske omtale af Kuhn og specielt af Feyerabend.)

Poppers ståsted i forhold til positivismen forbliver i øvrigt uafklaret: han præsenteres som en stærk kritiker af positivismen, men altså alligevel i positivisme-afsnittet. Dette kan måske være med til at understrege det uhensigtsmæssige i den praksis, forfatterne har overtaget fra Johansson m.fl., at slå samtlige ikke-marxistiske og ikke-normativistiske videnskabsteoretiske synspunkter sammen til én kategori under betegnelsen "positivisme", uden hensyntagen til den enorme spændvidde i opfattelserne hos de teoretikere, der således bliver sat i bås sammen. Forfatterne er selv i deres skema (p. 12) med rette inde på sammenfaldet i "erkendelsesinteresserne" mellem positivisme og marxisme. De kunne mageligt være gået et skridt videre: den marxistiske videnskabsteori, de har valgt at indskrænke sig til at behandle, indeholder så mange træk, man normalt forbinder med positivismen, at en ortodoks marxistisk videnskabsteoretisk fremstilling som f.eks. Uffe Juul Jensens⁵ over lange passager læses som det rene positivistiske manifest. Det ville således være let at finde eksempler på, at teore-

---

5) Uffe Juul Jensen, Videnskabsteori, København, 1973.

tikere, der anbringes i kategorien "positivister", opviser ringere overensstemmelse med positivismens grundpositioner end f.eks. ortodokse marxister. Almindeligvis betragtes det som et dårligt tegn, når intra-klasse variationen bliver større end interklasse variationen. .

Forsøget på i skemaet (p. 12) at angive et "metodekarakteristikum" for hhv. "positivistisk", marxistisk og normativistisk samfundsforskning er ikke faldet heldigt ud. For marxisterne fremhæves "den dialektiske-materialistiske-historiske metode", og dette kan der næppe indvendes noget imod, hvad man så end måtte mene om dette princips funktioner i videnskabsprocessen. Men når forfatterne som tilsvarende metodekarakteristikum for "positivismen" anfører "oftest kvantificerbare dataindsamlingsmetoder", er der i bedste fald sket en glidning fra et højere til et lavere abstraktionsniveau, helt bortset fra det tvivlsomme i således at gøre det kvantitative til et positivistisk domæne. Denne glidning kunne nok have været undgået ved et lidt strammere, mindre rummeligt metodebegreb. Endnu mere problematisk bliver det dog, når forfatterne skal angive et metodekarakteristikum for Frankfurterskolen. Her når de ikke længere end til bestemmelsen "ikke nødvendigvis kvantitative dataindsamlingsmetoder. Inddrager helhedssyn i databehandlingen". Meningen med den sidste halvdel af denne karakteristik forekommer mig uklar, og sammen med den negative afgrænsning i første halvdel synes den at afspejle visse vanskeligheder med at tilordne Frankfurterskolen et metodekarakteristikum overhovedet. Og forholdet er vel også det, at der simpelthen ikke eksisterer nogen for Frankfurterskolen særegen "metode" - i modsætning til en jargon, der er meget særegen. Adorno tør nok roligt betegnes som den førende dialektiker i efterkrigstidens tyske socialvidenskab, men samtidig var det Adorno, der i begyndelsen af 50'erne stærkt slog til lyd for indførelsen af "kvantitative dataindsamlingsmetoder" i tysk sociologi. Rent parentetisk skal det tilføjes, at der her ved synes at være sat endnu et lille spørgsmålstejn ved påstanden om, at den videnskabsteoretiske synsvinkel skal ses "... som afgørende for, hvilke teorier og analysemetoder forskeren vælger..."

Fremstillingen skæmmes en del af nogle ganske unødvendige unøjagtigheder mht. årstal og navnes stavemåde. Schlick bliver til Schlich (p. 15), Horkheimer til Horkhaimer (p. 21), Columbia til

Colombia (p. 21) - og Kuhlmann til Kuhlman (på dækbladet). Definitionen af politik som "autoritativ fordeling af værdier med gyldighed for et samfund" dateres først (p. 4) til 1965, dvs. udgivelsesåret for "A Systems Analysis of Political Life",⁶ og senere (p. 9) til 1963, der fejlagtigt angives at være udgivelsesåret for "The Political System".⁷ Det korrekte årstal for såvel definitionen som bogen er naturligvis 1953.

Og endelig - det er forståeligt, at man i en gymnasielærebog i størst mulig udstrækning søger at undgå fodnoter med litteraturhenvisninger. De fremmer ikke læsbarheden, specielt ikke, hvis der er så mange af dem, som det ville være blevet til, hvis forfatterne havde brugt fodnoter i deres fremstilling. Når man imidlertid direkte overtager illustrationer fra andres bøger, synes jeg, at man skylder ophavsmanden en kildehenvisning.

Jeg mangler den nødvendige erfaringsbaggrund til at kunne afgøre, hvordan det foreliggende hæfte vil fungere i konkrete undervisningssituationer i gymnasiet, herunder også, i hvilket omfang det vil være muligt at afbalancere nogle af de skævheder, jeg finder fremstillingen behæftet med, i undervisningen gennem f.eks. inddragelse af supplerende materiale. Skulle jeg imidlertid vælge, ville jeg alt andet lige nok foretrække Lars Nørby Johansens bog,⁸ som har samme målgruppe som den foreliggende fremstilling, og som emnemæssigt overlapper den i betydeligt omfang. Til trods for, at den holder sig snævert til empirisk samfundsforskning, synes den mig at give en klarere fornemmelse af, hvad det vil sige at drive samfundsvidenskab, end den foreliggende fremstilling er i stand til.

Peter Nannestad

---

6) David Easton, A Systems Analysis of Political Life, New York, 1965.

7) David Easton, The Political System, New York, 1953.

8) Lars Nørby Johansen, Samfundsfaglig metodebog, København, 1977.